

ZAMONAVIY O'ZBEK ADABIYOTIDA YANGI JANRLAR*Abdumalikova Muyassarxon Sobitovna**Namangan davlat universiteti akademik litseyi**Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotida yangi janrlarning shakllanish jarayoni, ularning tasnifi hamda badiiy va lingvistik xususiyatlari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda janr tushunchasining an'anaviy talqindan zamonaviy, dinamik va ochiq tizimga aylanishi ilmiy asosda yoritiladi. Globalizatsiya, raqamli texnologiyalar rivoji, o'quvchi estetik didining o'zgarishi va muallif ijodiy erkinligining ortishi yangi janrlarning paydo bo'lishida muhim omil sifatida baholanadi. Shuningdek, mikrofikoya, blog-adabiyot, gibrid va eksperimental janrlarning o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda yangi janrlarning badiiy (fragmentarlik, polifoniya, ong oqimi) va lingvistik (tilning soddalashuvi, dialogik nutq, intertekstual birliklar) xususiyatlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, ularning adabiyot rivoji va ta'lim jarayonidagi metodik ahamiyati asoslab beriladi. Natijada zamonaviy o'zbek adabiyotida janr evolyutsiyasi murakkab va ko'p qatlamli jarayon ekanligi xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: zamonaviy adabiyot, yangi janrlar, janr evolyutsiyasi, postmodernizm, mikrofikoya, blog-adabiyot, gibrid janrlar, lingvistik xususiyatlar, badiiy xususiyatlar, adabiyot ta'limi

Abstract. This article examines the emergence of new genres in modern Uzbek literature, their classification, and their artistic and linguistic features. The study highlights the transformation of the concept of genre from a traditional fixed structure into a dynamic and open system. Key factors influencing this process include globalization, the development of digital technologies, changes in readers' aesthetic preferences, and the growing creative freedom of authors. The research analyzes new literary forms such as flash fiction, blog literature, hybrid genres, and experimental narratives. Particular attention is paid to their artistic characteristics, including fragmentation, polyphony, and stream of consciousness, as well as linguistic features such as simplification of language, dialogic structures, and intertextuality. Furthermore, the article discusses the methodological significance of these genres in literary development and education. The findings demonstrate that genre evolution in modern Uzbek literature is a complex and multilayered phenomenon shaped by social, cultural, and technological transformations.

Keywords: modern literature, new genres, genre evolution, postmodernism, flash fiction, blog literature, hybrid genres, linguistic features, artistic features, literature education

KIRISH

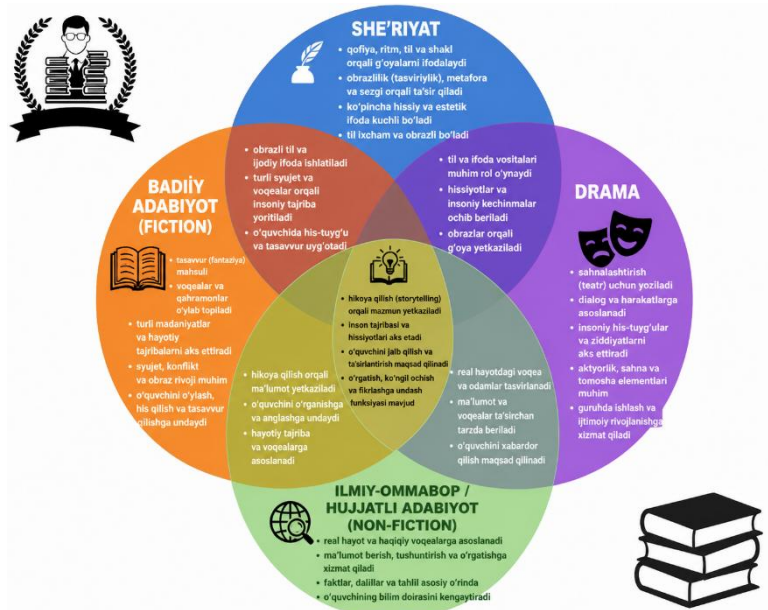
Zamonaviy o'zbek adabiyoti so'nggi yillarda jadal rivojlanib, yangi badiiy shakllar va janrlar bilan boyimoqda. Bu jarayon adabiy tafakkur, estetik qarashlar hamda ijtimoiy-madaniy omillarning o'zgarishi bilan chambarchas bog'liqdir. An'anaviy adabiyotda janr tushunchasi qat'iy me'yor va shakllar asosida talqin etilgan bo'lsa, bugungi kunda u dinamik, o'zgaruvchan va ko'p qatlamli tizim sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, globalizatsiya, raqamli texnologiyalar rivoji va postmodern tafakkur janrlararo chegaralarni nisbiylashtirib, yangi gibril shakllarning yuzaga kelishiga zamin yaratdi. Shu bilan birga, o'quvchi ehtiyojlarining o'zgarishi va muallif ijodiy erkinligining kengayishi ham yangi janrlarning shakllanishiga turtki bo'ldi. Mazkur maqolaning maqsadi zamonaviy o'zbek adabiyotida yangi janrlarning shakllanish omillari, ularning tasnifi hamda badiiy-lingvistik xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iboratdir.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida janr tushunchasi sezilarli transformatsiyani boshdan kechirmoqda. An'anaviy adabiy tizimda janrlar qat'iy shakl va kompozitsion mezonlarga ega bo'lgan (roman, qissa, hikoya kabi), ular mazmun va shakl birligi asosida ajratilgan. Biroq XXI asr adabiy jarayonida bu qat'iy chegaralar asta-sekin yemirilib, janrning dinamik va ochiq tizim sifatidagi talqini ustuvorlik kasb etmoqda.

Bu yangilanish jarayoni, avvalo, global adabiy tendensiyalar, xususan Postmodernizm ta'siri bilan izohlanadi. Postmodern estetikada janrlararo chegaralar nisbiylashadi, intertekstual aloqa kuchayadi va badiiy matn turli uslubiy qatlamlarning sintezi sifatida namoyon bo'ladi. Natijada zamonaviy o'zbek adabiyotida ham gibril janrlar — ya'ni bir nechta janr elementlarini o'zida mujassamlashtirgan shakllar paydo bo'lmoqda. Masalan, badiiy-publitsistik matn, hujjatli-badiiy asar yoki esse-romanga xos aralash strukturalar keng tarqalmoqda.

Janr tushunchasining yangilanishida yana bir muhim omil — muallifning ijodiy erkinligi va individual uslubining kuchayishidir. Zamonaviy yozuvchi an'anaviy janr talablariga to'liq bo'ysunmaydi, balki ularni erkin modifikatsiya qiladi. Bu holat natijasida syujet qurilishi, kompozitsiya, obrazlar tizimi va til vositalari ham yangicha talqinda namoyon bo'ladi. Xususan, fragmentarlik, ko'p ovozlilik (polifoniya), ichki monolog va ong oqimi kabi usullar keng qo'llanilmoqda.

Shuningdek, raqamli madaniyat va internet makonining kengayishi ham janr evolyutsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Blog-adabiyot, ijtimoiy tarmoq hikoyalari, qisqa formatdagi mikrohikoyalar kabi yangi shakllar paydo bo'lib, ular an'anaviy janr tasnifiga to'liq mos kelmaydi. Bu esa janrni qat'iy qolip emas, balki o'zgaruvchan, ijtimoiy-madaniy sharoitga moslashuvchan fenomen sifatida talqin qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida yangi janrlarning shakllanishi tasodifiy jarayon emas, balki ijtimoiy, madaniy va texnologik omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasidir. Ushbu omillar adabiy tafakkur yo'nalishini o'zgartirib, badiiy shakllarning yangilanishiga zamin yaratmoqda.

Birinchi muhim omil — globalizatsiya jarayonidir. Jahon adabiyoti bilan integratsiya kuchaygani sari o'zbek yozuvchilari turli adabiy tajribalarni o'zlashtirmoqda. Natijada milliy adabiyotda yangi uslublar, kompozitsion yondashuvlar va janr modellarining paydo bo'lishi kuzatiladi. Ayniqsa Postmodernizm estetikasining kirib kelishi janrlararo sintezni jadallashtirib, an'anaviy janr chegaralarini nisbiylashtirdi.

Ikkinchi omil — raqamli texnologiyalar va internet makonining kengayishidir. Bugungi kunda adabiyot faqat bosma shakl bilan cheklanmay, balki ijtimoiy tarmoqlar, blog platformalari va elektron nashrlar orqali ham rivojlanmoqda. Bu esa qisqa hajmli, tez o'qiladigan va interaktiv xususiyatga ega yangi janrlarni (masalan, mikrohikoya, blog-hikoya) yuzaga keltirdi. Raqamli muhitda matnning iste'mol qilinishi tezligi va shakli ham janr evolyutsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Uchinchi omil — o'quvchi estetik didining o'zgarishidir. Zamonaviy o'quvchi murakkab, ko'p qatlamli, psixologik chuqurlikka ega matnlarni qabul qilish bilan

birga, qisqa va mazmunan intensiv asarlarga ham ehtiyoj sezmoqda. Bu esa yozuvchilarni yangi ifoda shakllarini izlashga undaydi. Natijada an'anaviy hajm va struktura talablariga mos kelmaydigan, ammo badiiy jihatdan ta'sirchan bo'lgan janrlar shakllanmoqda.

To'rtinchi omil — muallif individual uslubining kuchayishi va ijodiy erkinlikning kengayishidir. Zamonaviy yozuvchi qat'iy janr me'yorlariga bo'ysunishdan ko'ra, ularni qayta talqin qilishga intiladi. Bu jarayonda turli janr elementlari bir asar doirasida uyg'unlashib, gibridd shakllarni yuzaga keltiradi. Masalan, badiiy-publitsistik yoki hujjatli-badiiy janrlarning ommalashuvi shuni ko'rsatadi.

Beshinchi omil — jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlardir. Urbanizatsiya, migratsiya, shaxs va jamiyat o'rtasidagi yangi munosabatlar, identitet muammolari kabi mavzular yangi ifoda vositalarini talab qiladi. Bu esa mazmun bilan birga shaklning ham yangilanishiga olib keladi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida janrlar tizimi an'anaviy tasnif doirasidan chiqib, ko'p qatlamli va gibridd shakllar bilan boyimoqda. Ushbu jarayonni tizimli anglash uchun yangi janrlarni funksional, shakliy va mazmuniy mezonlar asosida quyidagi guruhlariga ajratish maqsadga muvofiq.

1. Qisqa formatli va intensiv janrlar

Bu guruhga hajman ixcham, ammo semantik jihatdan zich matnlar kiradi:

- Mikrofikoya (flash fiction) — qisqa hajmda kuchli g'oya va yakuniy effekt berishga yo'naltirilgan janr
- Mini-esse va qisqa badiiy lavhalar

Ularning asosiy xususiyati — maksimal qisqalik orqali maksimal ma'no ifodalash. Bu turdagi janrlar zamonaviy o'quvchining tezkor qabul qilish ehtiyojiga mos keladi.

2. Raqamli va internet-adabiyot janrlari

- Raqamli makon bilan bog'liq yangi shakllar:
- Blog-adabiyot (blog-hikoya, blog-esse)
- Ijtimoiy tarmoq matnlari asosidagi hikoyalar
- Serial tarzda e'lon qilinadigan onlayn asarlar

Bu janrlar interaktivlik, tezkorlik va auditoriya bilan bevosita muloqot imkoniyati bilan ajralib turadi.

3. Gibridd (aralash) janrlar

- Postmodernizm ta'sirida keng tarqalgan janrlar:
- Hujjatli-badiiy asar (documentary prose)
- Esse-roman yoki publitsistik-badiiy matnlar
- Avtobiografik va badiiy elementlar uyg'unlashgan asarlar

Bu janrlar real fakt va badiiy to'qima o'rtasidagi chegarani nisbiylashtiradi.

4. Eksperimental va postmodern janrlar

- Fragmentar romanlar (bo'laklangan kompozitsiya)
- Ong oqimi (stream of consciousness) asosidagi asarlar
- Metafiktsiya (asar ichida asar, muallif aralashuvi)

Bu turdagi janrlar an'anaviy syujet va kompozitsiyadan chekinib, shakliy tajribaga urg'u beradi.

5. Tematik yangilanish asosidagi janrlar

- Mazmuniy yo'nalishiga ko'ra yangilanayotgan janrlar:
- Psixologik romanlarning zamonaviy shakllari
- Fantastik va alternativ tarix janrlari
- Urbanistik (shahar hayoti) adabiyot

Bu janrlar zamonaviy inson muammolari, identitet, texnologiya va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni aks ettiradi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida yangi janrlar tasnifi qat'iy chegaralangan tizim emas, balki ochiq va dinamik struktura sifatida namoyon bo'ladi. Janrlar o'zaro kesishadi, bir-birini boyitadi va yangi shakllarni yuzaga keltiradi. Shu bois ularni tasniflashda qat'iy klassifikatsiyadan ko'ra, funksional va integrativ yondashuv samaraliroq hisoblanadi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida yuzaga kelayotgan yangi janrlar nafaqat shakl jihatidan, balki badiiy-estetik va lingvistik qatlamda ham sezilarli yangilanishlarni namoyon etadi. Bu jarayonni chuqur anglash uchun ularning asosiy xususiyatlarini ikki yo'nalishda — badiiy (poetik) va lingvistik (til birliklari) asosida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

1. Badiiy (poetik) xususiyatlar. Birinchi navbatda, yangi janrlar kompozitsion va syujet qurilishida an'anaviy izchillikdan chekinadi. Ko'plab zamonaviy asarlarda:

- Fragmentarlik (bo'laklangan struktura) ustuvor bo'lib, voqealar ketma-ketligi uzviy emas, balki epizodik tarzda beriladi;
- Ko'p ovozlilik (polifoniya) kuchayadi — bir asarda turli nuqtayi nazarlar parallel ravishda rivojlanadi ;
- Ong oqimi (stream of consciousness) usuli orqali qahramonning ichki kechinmalari bevosita aks ettiriladi;
- Real va virtual voqelik uyg'unlashib, badiiy makon kengayadi .
- Bu xususiyatlar ko'pincha Postmodernizm estetikasi bilan bog'liq bo'lib, matnni ko'p qatlamli va ochiq talqinli qiladi.

2. Lingvistik (tilga oid) xususiyatlar. Yangi janrlar til tizimida ham yangicha tendensiyalarni yuzaga keltiradi:

- a) Tilning soddalashuvi va tabiiylashuvi;
- b) So'zlashuv nutqiga yaqinlashish, sun'iy badiiylilikdan voz kechish kuzatiladi;

- c) Dialog va ichki monologlarning faollashuvi;
- d) Matn ichida jonli nutq unsurlari ko'payadi, bu esa kommunikativlikni oshiradi;
- e) Qisqartirilgan va elliptik konstruksiyalar;
- f) Ayniqsa mikrohikoya va internet matnlarida sintaktik ixchamlik ustun.

Intertekstual birliklar va stilistik aralashuv;

g) Turli uslub qatlamlari (publitsistik, ilmiy, og'zaki nutq) bir matnda uyg'unlashadi;

h) Yangi leksik birliklar;

a. Zamonaviy hayot bilan bog'liq neologizmlar, texnologik terminlar, inglizcha o'zlashmalar faol qo'llanadi

3. Lingvopoetik integratsiya. Muhim jihat shundaki, yangi janrlarda til va badiiy shakl o'zaro uzviy bog'langan. Ya'ni:

- ✓ Lingvistik vositalar (leksika, sintaksis) badiiy effekt yaratishga xizmat qiladi;
- ✓ Matnning qisqaligi yoki fragmentarligi tilning ixchamlashuvini talab qiladi;
- ✓ Stilistik erkinlik muallifning individual uslubini kuchaytiradi;

Yangi janrlarning badiiy va lingvistik xususiyatlari adabiy jarayonning sifat jihatidan yangi bosqichga o'tganini ko'rsatadi. Bu jarayonda an'anaviy me'yorlar qayta ko'rib chiqilib, til va shakl o'rtasidagi munosabat yanada murakkablashadi. Natijada zamonaviy o'zbek adabiyoti ko'p qatlamli, dinamik va eksperimental xususiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida shakllanayotgan yangi janrlar nafaqat badiiy tafakkur evolyutsiyasining mahsuli, balki ta'lim jarayoni uchun ham muhim metodik resurs hisoblanadi. Ularning ahamiyati ikki asosiy yo'nalishda — adabiy jarayon rivoji va ta'lim samaradorligi nuqtayi nazaridan namoyon bo'ladi.

1. Adabiy jarayon rivojidagi ahamiyati. Yangi janrlar milliy adabiyotning ichki imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular:

- An'anaviy shakllarni yangilab, adabiyotning estetik diapazonini boyitadi
- Zamonaviy muammolarni (identitet, urbanizatsiya, texnologiya) ifodalash uchun mos platforma yaratadi
- Muallif ijodiy erkinligini kuchaytirib, individual uslub rivojiga xizmat qiladi
- Natijada adabiyot statik tizim emas, balki doimiy yangilanib boruvchi ochiq tizim sifatida namoyon bo'ladi.

2. O'quvchi qiziqishini oshirishdagi roli. Zamonaviy o'quvchi tezkor, vizual va qisqa formatdagi axborotni qabul qilishga moslashgan. Shu sabab:

- ✓ Mikrohikoya, blog-matnlar kabi janrlar o'quvchini adabiyotga jalb qiladi

✓ Real hayotga yaqin syujet va til o'quvchida identifikatsiya hissini kuchaytiradi

✓ Interaktiv va ochiq talqinli matnlar o'quvchini faol fikrlashga undaydi

3. Adabiyot ta'limida metodik imkoniyatlar. Yangi janrlar dars jarayonida samarali qo'llanishi mumkin:

a) Interfaol metodlar (munozara, tahlil, interpretatsiya) uchun qulay material beradi

b) Qisqa matnlar orqali vaqtni tejab, chuqur tahlil qilish imkonini yaratadi

c) Matn asosida kreativ yozuv (creative writing) ko'nikmalarini rivojlantiradi

4. Tanqidiy fikrlash va interpretatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish.

Yangi janrlar ko'pincha ochiq va ko'p ma'noli bo'lganligi sababli:

➤ O'quvchilarni mustaqil xulosa chiqarishga undaydi

➤ Bir matnni turli nuqtayi nazardan talqin qilish imkonini beradi

➤ Analitik va reflektiv tafakkurni shakllantiradi

5. Til va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish. Lingvistik jihatdan yangi janrlar:

a) Jonli nutq elementlari orqali kommunikativ kompetensiyani oshiradi

b) Zamonaviy leksika va uslubiy vositalarni o'rganishga yordam beradi

c) Matn asosida grammatik va stilistik ko'nikmalarni integrativ tarzda rivojlantiradi

Yangi janrlar zamonaviy o'zbek adabiyotining innovatsion qatlamini tashkil etib, uning rivojlanish istiqbollari belgilaydi. Shu bilan birga, ular ta'lim jarayonida samarali vosita sifatida xizmat qilib, o'quvchilarning o'qish madaniyati, tanqidiy fikrlashi va til kompetensiyasini rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek adabiyotida yangi janrlarning shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu jarayon globalizatsiya, texnologik taraqqiyot, ijtimoiy o'zgarishlar va ijodiy erkinlikning ortishi bilan uzviy bog'liqdir. Yangi janrlar an'anaviy adabiy shakllarni yangilabgina qolmay, balki badiiy tafakkurning yangi bosqichini ham belgilab bermoqda. Ularning tasnifi qat'iy emas, balki ochiq va integrativ xususiyatga ega bo'lib, janrlararo sintez ustuvor ahamiyat kasb etadi. Badiiy va lingvistik jihatdan esa yangi janrlar tilning soddalashuvi, kompozitsion erkinlik va ko'p qatlamli mazmun bilan ajralib turadi. Eng muhimi, ular adabiyot ta'limida samarali vosita bo'lib xizmat qilib, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi. Shu bois yangi janrlarni o'rganish zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bakhtin M.M. The Dialogic Imagination: Four Essays. – Austin: University of Texas Press, 1981. – 444 p.
2. Eagleton T. Literary Theory: An Introduction. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. – 234 p.
3. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 427 p.
4. Hassan I. The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture. – Columbus: Ohio State University Press, 1987. – 267 p.
5. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. – New York: Routledge, 1988. – 268 p.
6. Jameson F. Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism. – Durham: Duke University Press, 1991. – 438 p.